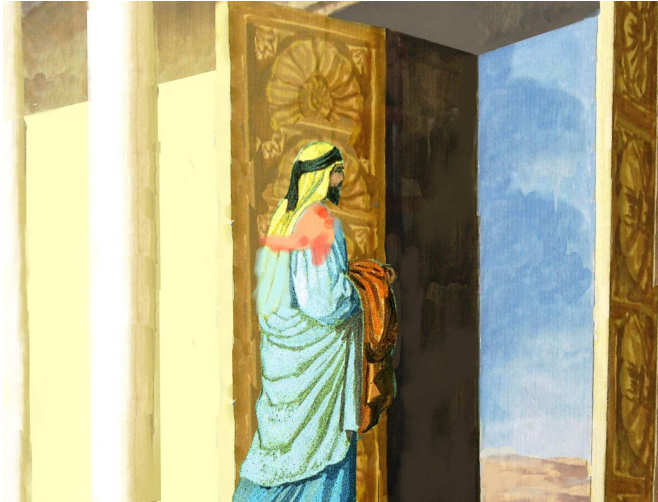

מערכה רנח. מבוא לדיני אונן

משעת הפטירה, בניגוד להלכות אבלות, המתחילות בעיקרן רק לאחר הקבורה (יו"ד סי' שעה ס"א). בסיומה – מן הסוגיות להלן מתבאר, שהגבלות על האונן בתחום של עבודת המקדש ואכילת קדשים אינן אלא ביום המיתה ובלילה שלאחריו, וכן ביום הקבורה ובלילה שלאחריו³, בניגוד להלכות אבלות, הנמשכות שבעה ימים. עוד מצאנו, שאבלות איננה נוהגת ביום טוב, ואילו אנינות נוהגת בו⁴.

אונן. עבודת המקדש ואכילת קדשים צריכה להעשות בשמחה, ולפיכך התורה אוסרת על האונן לעבוד במקדש ולאכול קדשים ומעשר שני. כהן גדול, שאסור להיטמא לקרוביו, רשאי גם לעבוד בשעת אנינות, אך לא לאכול קדשים.

האונן נראה כאן יוצא מן המקדש כשכתפו חשופה, כמנהג אבלים בזמן שבית המקדש היה קיים ובתקופת התנאים לאחר מכן, המוזכר במשנה (מועד קטן פ"ג מ"ז). בימינו הדבר אינו מקובל, ואף נוהגים לקרוע את בגדי האבל רק בזמן הלוויה, אך מעיקר הדין קריעת הבגד צריכה להעשות כבר בשעת השמייעה על הפטירה ("שעת חימום").

לכאורה עולה כאן הבחנה בין שני סוגי אבלות: אבלות מדאורייתא, החלה ביום המיתה בלבד, ואבלות מדרבנן, הנמשכת שבעה ימים. ברם, הבנה זו מעוררת תמיהה: מאחר שהתורה קבעה דינים מסוימים באונן, ובאו חכמים וקבעו דינים אחרים לשבעת ימי האבל, כגון איסור רחיצה, מדוע לא החמירו כל שבעה גם במה שאסרה התורה, באכילת קדשים ועבודת המקדש? אם התורה ראתה לנכון שדינים מסוימים יהיו עיקר האבלות, וחמורים מרחיצה וכדומה, כיצד החמירו חכמים ברחיצה יותר ממה שהחמירו בדיני התורה?!

וראה על כך להלן מערכה רסא.

4. כך עולה מכל הדיון על אכילת אונן בפסח, וכן כתב רבנו חננאל בפסחים צב, א: "אנינות לא פסק ליה יו"ט, אלא למצות שבעה". כמו כן ברש"י להלן ק, ד"ה לאחר שקיעת החמה: "ואע"ג דחלה עליו שמחת הרגל ואינו נוהג אבלות ברגל, הני מילי אבלות, דמדרבנן היא, וכתביב 'ושמחת בחגך', אבל אנינות ליאסר בקדשים חלה עליו". ועיין גם במשנה למלך (הל' אבל ג, ג, בסופו) ובערוך לנר יבמות ע, ב. לאידך גיסא מצינו בתוס' ר"ד במו"ק יד, ב ד"ה כהן גדול, שאונן אוכל קדשים במועד כי לא חלה עליו אנינות, ותמוה, ועיין שו"ת דברי יציב יו"ד סי' רכא.

הסוגיות הבאות (דף צט-קא) עוסקות בהרחבה בהלכות האונן, ובעיקר בקביעת זמן אנינותו: דינו ביום המיתה, הלילה שלאחריו, יום הקבורה, והלילה שלאחריו. 'אונן' פירושו: אבל ומצטער¹. המושג 'אונן' מוכר (וכן שימושו בפוסקים האחרונים) בעיקר במובן של אדם החייב לקבור את מתו, וההשלכה המרכזית מכך היא היותו פטור מכל מצוות עשה. ברם, בדברי חז"ל נקרא מצב זה "מי שמתו מוטל לפניו" (ברכות פ"ג מ"א), ואילו המושג 'אונן' משמש בחז"ל וברמב"ם במובן אחר, של הגבלות החלות על האונן בעקבות צערו, בתחום המיוחד של המקדש וקדשיו.

המגבלות החלות על האונן

1. **איסורי אכילה** – נאמר בתורה על מעשר שני: "לא אכלתי באוני ממנו" (דברים כו, יד). מכאן למדו חכמים בקל וחומר גם לגבי אכילת בשר קדשים (גמ' להלן קא, א), וכן לגבי ביכורים, מהיקש בין מעשר לביכורים (יבמות עג, ב)².

2. **איסור עבודה במקדש** – הדבר נלמד מן הפסוק על הכהן הגדול: "לאביו ולאמו לא יטמא. ומן המקדש לא יצא [ללוותם], ולא יחלל [בהישארותו] את מקדש אלהיו" (ויקרא כא, יב ופירושו רש"י, ועיין רמב"ן שם). פסוק זה מלמד שכהן גדול כשר לעבוד בהיותו אונן, ומכאן שכהן הדיוט הנשאר במקדש ועובד – מחלל עבודתו (גמ' לעיל טז, א, וראה שם מקורות נוספים לכך). בגמ' (כג, ב) מובאת ברייתא לפיה האונן שעבד במקדש "אינו במיתה אלא באזהרה", ובפשטות משמע שהוא לוקה, וכך דעת תוס' במכות (יג, א ד"ה ואלו). אולם הרמב"ם פוסק שאינו לוקה, כי לא נאמרה בו אזהרה מפורשת (הל' ביאת המקדש ב, ח וכסף משנה), וכן דעת היד רמ"ה (סנהדרין פד, א) והמאירי (יומא מח, א). ראוי לציין, שלוי האונן מותר לעבוד במקדש, ואף לשיר על הדוכן (הל' כלי המקדש ג, ג, על פי התורת כהנים שמיני פרק ב, ח).

3. **איסור שילוח קרבנותיו** – אסור לאונן לשלוח את קרבנו למקדש על מנת שיקריבוהו עבורו. הדבר נלמד (בגמ' להלן צט, ב) מהמילה "שלמים" (ויקרא ג, א), המלמדת שבעל הקרבן צריך להיות במצב של שלמות, ולא באנינות.

אנינות - ויחסה להלכות אבלות

האנינות שונה משאר הלכות אבלות במשך זמנה, בין בתחילתה ובין בסיומה. בתחילתה – האנינות מתחילה

1. "ואנו ואבלו פתחיה" (ישעיה ג, כו); "ואנו הדיגים ואבלו" (ישעיה יט, ח).

2. ברמב"ם (הל' ביכורים ג, ו) מובא לימוד אחר: "שהרי נאמר בהן 'ושמחת בכל הטוב', מכלל שהוא חייב לאוכלן בשמחה ולא באנינות". מקור זה מתיישב יפה עם הביאור להלן בעניינין של הלכות אלה.

3. ביום המיתה – מדאורייתא; בלילה שלאחריו – מחלוקת האם מדאורייתא או מדרבנן; ביום הקבורה – מדרבנן; ובלילה שלאחריו – מחלוקת האם יש אנינות, והגבלה על האונן בתחום של שילוח קרבנותיו נמשכת, לרוב הדעות, שבעה ימים,

ה"ח), שמעלה הוה-אמינא שדין אונן יהיה אפילו באדם המצטער על נזק כספי, ולמסקנה אין אנינות אלא על מת; והרי בוודאי אין הוה-אמינא שאדם חייב להתאבל על רכשו שאבד⁵. תפיסה זו עולה בבירור גם מסידור ההלכות ברמב"ם: בהלכות אבל הרמב"ם אינו מזכיר כלל את המגבלות החלות על האונן בתחום המקדש וקדשיו, מפני שלא נועדו לבטא את אבלו, אלא רק בהלכותיהן בספר זרעים וספר עבודה.

ראיה נוספת להבחנה זו בין אבלות לאנינות מן המשנה בסנהדרין (פ"ו מ"ו), על הרוגי בית דין: "הקרובים [קרובי הנהרג]... לא היו מתאבלין, אבל אוננין, שאין אנינות אלא בלב". ומפרש ביד רמ"ה (מו"ב ד"ה מתני'): "לא היו מתאבלין אלא אוננין בלבם ואסורין בקדשים ובמעשר, שאין אנינה אלא בלב, וכיוון שאי אפשר שלא יהו בליבן – דין הוא שיאסרו בקדשים ובמעשר... וכיון דדבר שאין נראה הוא – התיירו להין". מפורש כאן, שיש דין אנינות גם כשאין חיוב אבלות, ושדין אנינות הוא תוצאה של הצער הבלתי נמנע, ואין תפקידו לבטא ולהבליט את הצער. ראיה לפירושו מן התורה כהנים (שמיני), מכילתא דמילואים, (כח), שם המדרש מחשיב את נדב ואביהוא כהרוגי בית דין שאין מתאבלים עליהם, ובכל זאת התקיים בהם דין אנינות, כמבואר בסוגיה כאן (פרט להלכות מסוימות, על פי הוראת שעה)⁶.

עוד יש לשאול: מדוע קבעה התורה את דיני האבלות רק בתחומים הנוגעים למקדש? הרי גם בזמן שבית המקדש קיים, רוב הציבור אינו עוסק באכילת קדשים ומעשר שני ואינו עובד במקדש, ונמצא שאדם החי חי שגרה מקיים הלכות אבלות בלי שיש לכך ביטוי כלשהו בהתנהגותו!

משאלות אלה מתבקשת הבנה אחרת של הלכות אונן: בדינים שקבעה התורה לאונן לא באה התורה להגדיר לו כיצד להתאבל, וכיצד להבליט את צערו לכבוד המת. התורה אומרת דינים אלו על דרך השלילה, שהאונן אינו רשאי לאכול בקדשים ולהקריבם, מפני שהוא שרוי בצער, ואילו העיסוק בקדשים צריך להיות בשמחה. לשון אחר: אין זה דין בחיובי האבל, אלא דין בקדשים. לפיכך, לא ראו חכמים להרחיב את דיני התורה כל שבעה, מפני שדינים אלו נובעים מן המציאות שהאדם שרוי בצער גדול, והצער הגדול מוגבל ליום מיתה וקבורה. כך מובן הלימוד על זמן האנינות מ"ואחריה כיום מר" (עמוס ח"ג), ראה להלן ק"ב), שאין כוונתו ללמוד דין מדברי קבלה, אלא זהו גילוי מילתא בעלמא מהו משך הצער. לעומת זאת, דיני אבלות שקבעו חכמים – עניינם על דרך החיוב, שזו צורת ההתנהגות הראויה לבטא את האבל לכבוד המת.

הבנה זו מתחזקת לאור דברי הירושלמי בפסחים (פ"ח

מערכה רנט. נגיעת אונן בקדשים (צט,א-ב)

סתירת המשניות ותירוצי הגמרא

משנתנו מתירה לאונן לנגוע בקדשים, כאמור. הגמ' מקשה על כך מהמשנה בחגיגה (כ"א,א) האומרת: "אונן ומחוסר כיפורים צריכים טבילה לקודש", וממילא משתמע שבעודו אונן אסור לו לנגוע בקדשים! על כך מתרץ ר' יוחנן, שהאונן מותר לנגוע בקדשים רק לאחר טבילתו, ובכך עוסקת משנתנו.

הגמ' מקשה על כך מדברי רבה בר רב הונא, שאונן שטבל

האונן, גם אם לא נטמא למתו, אסור לעבוד במקדש, כפי שלומדת הגמרא (לעיל טז,א). כמו כן אסור לו לאכול מן הקדשים, כפי שלומדת הגמרא (ק"א,א) מקל וחומר מאיסורו במעשר שני, ככתוב בתורה: "לא אכלתי באוני ממנו" (דברים כו,יד). עם זאת, מותר לו לנגוע בקדשים, וכדברי משנתנו: "אונן נוגע ואינו מקריב ואינו חולק לאכול לערב". הסוגיה עוסקת בשאלה, האם קיימים סייגים כלשהם בהיתר הנגיעה, והאם החשיבו חכמים כטמא במידה מסוימת.

⁵ הצטער על בניו ונאסר לאכול קדשים בו ביום, מלמדת שאכן ראוי להצטער על המת, ולפיכך יש לבטא זאת במעשים כגון איסור רחיצה וכדומה (מרומי שדה ברכות טז,ב). כך נראה מהרמב"ם, שסובר שיש חיוב אבלות מן התורה יום אחד (הל' אבל א,א), ואף הביא על כך את הפסוק "ואכלתי חטאת היום" העוסק באנינות (ותמהו על כך נושאי כליו, עיין שם), ובכל זאת לא הביא את הלכות אונן בענייני קדשים בהלכות אבלות, כאמור.

אולם דעת הרבה ראשונים, שחיוב אבלות אינו אלא מדרבנן, וכוונת הגמ' בברכות שהחמירו חכמים בדיני אבלות ביום המיתה יותר מבשאר הימים, על פי הזמן שקבעה התורה לאנינות (עיין תלמידי רבנו יונה לברכות ט,ב). לכל האמור, עיין גשר החיים ח"ב פט"ו.

⁶ ועיין יומא יד,א: "אטרודי מי לא מיטריד" וברש"י ותוס' ישנים.

⁷ יש לסייג את הדברים: מצאנו בגמ' בברכות (טז,ב) שמקשרת בין אבלות לאנינות, ומסבירה את הקולא של רבן גמליאל, שרחץ לבילה שלאחר מות אשתו מפני שהיה אסטניס, בכך ש"אנינות לילה דרבנן". אכן, הגאונים מקשרים בין ההלכות הללו, והסיקו מדין אנינות דאורייתא שיש חובה מדאורייתא להתאבל על המת, על כל פנים ביום הראשון לפטירתו (עיין בר"ף ברכות י,א ומו"ק יא,ב). וכבר הקשה על כך הרמב"ן (תורת האדם, מהדו' מוסד הרב קוק עמ' רח): "ואני תמה, היאך למדו הגאונים אבלות מדין אנינות, והלא זמנו של זה לא זמנו של זה" (ובהמשך יישב שיטתם). גם לשיטה זו ניתן לומר, שדיני אנינות אינם חלק מדיני אבלות, ובכל זאת העובדה שהתורה מתייחסת למציאות של הצער המיוחד ביום זה, ואפילו אהרן הכהן